SSOAR

Open Access Repository
www.ssoar.info

Sociologie práva: vývoj a trendy po roce 1989

Priban, Jiri

Veröffentlichungsversion / Published Version
Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:
Priban, J. (2002). Sociologie práva: vývoj a trendy po roce 1989. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, *38*(1-2), 79-87. https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-55052

Nutzungsbedingungen:
Dieser Text wird unter einer Deposit-Lizenz (Keine Weiterverbreitung - keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Gewährt wird ein nicht exklusives, nicht übertragbares, persönliches und beschränktes Recht auf Nutzung dieses Dokuments. Dieses Dokument ist ausschließlich für den persönlichen, nicht-kommerziellen Gebrauch bestimmt. Auf sämtlichen Kopien dieses Dokuments müssen alle Urheberrechtshinweise und sonstigen Hinweise auf gesetzlichen Schutz beibehalten werden. Sie dürfen dieses Dokument nicht in irgendeiner Weise abändern, noch dürfen Sie dieses Dokument für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, aufführen, vertreiben oder anderweitig nutzen.
Mit der Verwendung dieses Dokuments erkennen Sie die Nutzungsbedingungen an.

Terms of use:
This document is made available under Deposit Licence (No Redistribution - no modifications). We grant a non-exclusive, non-transferable, individual and limited right to using this document. This document is solely intended for your personal, non-commercial use. All of the copies of this documents must retain all copyright information and other information regarding legal protection. You are not allowed to alter this document in any way, to copy it for public or commercial purposes, to exhibit the document in public, to perform, distribute or otherwise use the document in public.
By using this particular document, you accept the above-stated conditions of use.

gesis Leibniz-Institut für Sozialwissenschaften

Mitglied der Leibniz-Gemeinschaft

Sociologie práva: vývoj a trendy po roce 1989

JIŘÍ PŘIBÁŇ*
Právnická fakulta UK, Praha

The Sociology of Law: Evolution and Trends after 1989

Abstract: This article analyses the history, development and continuity of the sociology of law within the context of Czech social and legal science since 1989. The sociology of law is depicted as a branch of both social and legal science that has suffered greatly from different political discontinuities and ideological repression during the communist era. After the 1989 political changes, the weak tradition of the Czech sociology of law had to be reconstituted. This development is mainly typical of the law faculties of different Czech universities, while academics trained in general sociology and social theory rather continue to ignore the importance and social functions of the legal system in the process of the post-communist transformation of Czech society.

Sociologický časopis, 2002, Vol. 38 (No. 1-2: 79-87)

Právě před 10 lety psal autor tohoto textu svou první akademickou stať, která vyšla v *Sociologickém časopisu* pod názvem „Několik poznámek k sociologii práva" [Přibáň 1992]. Zájem o sociologickou a socioprávní teorii ho tehdy přivedl k pokusu zformulovat v domácím kontextu některé základní sociologickoprávní problémy a tematické okruhy, jimiž se v té době zabývaly různé evropské a americké školy sociologie práva. Toto úsilí bylo navíc motivováno tehdejší absencí širšího sociologickoprávního diskursu v podmínkách české sociologie a právní vědy, takže se podstatná část článku zabývala historickým exkursem a snahou rozkrýt možné tradice a kontinuitu tohoto vědního oboru. Historické mapování sociologickoprávního myšlení v české vědě potom odhalilo velmi slabý diskurs, jenž byl uchován převážně v rámci právní vědy, pro kterou bylo navíc typické spíše množství diskontinuit (vyvolaných diskontinuitami politickými a ideologickými) než paradigmatická kontinuita.

Česká sociologie práva se na počátku 90. let potýkala s problémem, jak ustavit své vlastní paradigma. Ptáme-li se potom na vývoj české sociologie práva v uplynulém desetiletí, spíše než o proměnách musíme hovořit o různých způsobech konstituování jejího paradigmatu a vztahu k právní vědě na straně jedné a jiným sociologickým oborům na straně druhé.

Sociologizující pohled v právní teorii 90. let

Komunistická ideologie působila ve vztahu k československé sociologii práva mnohem represivněji než například v komunistickém Polsku nebo Maďarsku (pro srovnání české sociologie práva se situací v Polsku nebo Maďarsku srov. např. [Válková 1989]). O žádné marxistické sociologickoprávní škole v našich podmínkách nelze hovořit a jednotlivá díla zabývající se sociologickoprávními tématy v období 1948-89 představují pouhé fragmenty v rámci oficiální marxisticko-leninské právní dogmatiky [Přibáň 1996].

*) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Doc. JUDr. Jiří Přibáň, Právnická fakulta UK, Nám. Curieových 7, 116 40 Praha 1, e-mail priban@prf.cuni.cz

Vztah oficiální právní dogmatiky k sociologickým a sociologickoprávním metodám byl však přitom dvojznačný, protože podle marxisticko-leninské teorie státu a práva mělo právo za socialismu fungovat jako významný nástroj budování socialistické společnosti. Podle Engelsovy poučky stát a společně s ním i právo měly být postupně oslabovány ve své represivní funkci a transformovat se do nástroje řízení a správy socialistické společnosti [Engels 1949]. Tento důraz na instrumentální a kontrolně organizační funkci práva ve společnosti vedl také k zajímavé sebereflexi socialistické právní dogmatiky, postupnému oslabování represivního pojetí práva během 60. let a přijetí některých myšlenek teorie právního realismu, jehož metodologie byla výrazně ovlivněna sociologickými metodami. Sociologickoprávní myšlení v té době je proto třeba chápat jako zvláštní rozvinutí některých tezí právního realismu v podmínkách marxistické právní dogmatiky, které sloužily mimo jiné k oslabení komunistického represivního legalismu. Namísto práva jako nástroje politické vůle se zdůrazňuje jeho regulativní funkce, schopnost produkovat u jednotlivců i skupin sociální jistotu a působit jako nástroj organizování a správy života tehdejší společnosti. Instrumentální funkce práva se chápe obecněji a překonává úzký rámec výkonu politické moci [srov. např. Šamalík 1965, Šamalík 1967, Jičínský 1992].

V těchto souvislostech je nepochybně velmi zajímavé, jak se některé vlastní marxistické teze právní dogmatiky pokusil v 90. letech přeformulovat například Viktor Knapp v učebnici *Teorie práva* [Knapp 1995]. V této knize se hned v několika kapitolách objevuje sociologizující pojetí práva, přičemž ústřední je třetí kapitola nazvaná „Právo ve společnosti“ [ibid.: 27-37]. Knapp se zde výslovně hlásí k sociologické koncepci práva [ibid.: 28], když právo definuje jako kulturní výtvor, který „…si lidé sami dávají a který se postupně ve společnosti vyvinul z potřeby pravidel lidského chování a v historickém vývoji se odlišil od jiných normativních systémů a osamostatnil“ [ibid.: 28]. Právo je označováno poněkud zavádějícím způsobem jako „autoregulativní systém“, čímž ovšem Knapp vyjadřuje pouze skutečnost, že se jedná o sociální výtvor závislý na lidské vůli, a daný pojem nepoužívá ve významu uzavřeného a sebereferenčního systému. Kategorie potřeby, účelu a zájmu mají zásadní význam pro pochopení existence a jednotlivé sociální funkce práva, které lze údajně nakonec redukovat na organickou potřebu reprodukce sociálního života. Tento organický model, v němž společnost vytváří totalitu, k jejímuž udržování právo slouží jako jeden z mnoha normativních systémů, je pro Knappa typický a do značné míry vychází z právně realistické pozitivistické tradice. Do ní patří i pojetí práva jako instrumentu moci, jehož základním účelem je regulování množství a redukce sociální entropie [ibid.: 30-32].

Kromě klasických kategorických distinkcí, jako jsou normativita a fakticita, obecnost a jedinečnost nebo *law in books* a *law in action* [ibid.: 33-34] či zmínky o teleologickém pojetí práva v díle Jheringově nebo Englišově je pro Knappův náčrt sociologického pojetí práva typické zaujetí jeho schopností účelově regulovat a organizovat sociální život. Autor se dokonce vrací k tématu experimentu a programování v právu, jímž se zabýval již ve svých starších textech [Knapp 1963, 1987], aby dospěl k celkem očividnému a nijak překvapivému závěru, že tyto možnosti jsou omezené.

I když Knapp výslovně odkazuje na některé teoretické práce z oboru sociologie práva, celkově je nutné říct, že jeho sociologizující pojetí zůstává zakořeněno hluboko v paradigmatu té právní dogmatiky, která právo chápe jako normativní systém, který sice možná vzniká ze sociálních potřeb, ale současně je ustavován nad společností, organizuje a reguluje ji a za použití donucení ustavuje konformitu v chování jedince i sociálních

skupin. Problém tzv. živého práva je v tomto pojetí redukován na otázku, jak nejlépe dosáhnout cílů sledovaných zákonodárcem, tj. na problém sociálního inženýrství, který kdysi v Československu v 60. letech dočasně konstituoval obor marxistické sociologie práva v jeho okleštěné podobě.

Tento přístup je ovšem zcela neudržitelný a Knappova koncepce také v žádném případě nepředstavuje nějaké ucelené paradigmatické východisko pro dnešní sociologii práva. Jedná se nanejvýš o fragmentární postřehy týkající se obecných právně filozofických a teoretických otázek, které se objevují v některých základních dílech sociologie práva, právní antropologie nebo marxistické teorie státu a práva. Přitom je však nutné poznamenat, že vzhledem k nemalému vlivu Knappových právně teoretických názorů jeho tezi o regulativní funkci práva ve vztahu k sociální entropii téměř doslovně přebírají i jiní právní teoretici. V učebnici teorie práva uspořádané pod vedením Jiřího Boguszaka se například dočteme, že právo „…z různých variant možného chování, ve složitém procesu sociální interakce, vybírá a normuje žádoucí chování lidí, přispívá k řešení sociálních konfliktů, stabilizuje společenské vztahy, vnáší do společnosti řád, snižuje míru společenské entropie“ [Boguszak et al. 2001: 274]. Obdobně je přijímána téměř doslovně i Knappova kontextualizace práva z hlediska sociálních potřeb, zájmů a účelů v dalších právně teoretických učebnicích, v nichž je pouze rozšířena o historický exkurs k Jheringově účelové teorii práva a pojetí práva jako projevu sociální síly a politické moci [Boguszak et al. 2001: 279 an., Gerloch 2001: 260 an., Jhering 1904].[1]

Sociologickoprávní teorie a právní systém

Přibližně ve stejné době jako Knappova teorie práva byla publikována kniha *Sociologie práva: systémově teoretický přístup k modernímu právu* [Přibáň 1996] od autora tohoto textu. Tato práce je pokusem o komplexní systémové uchopení práva jako sociálního fenoménu a paradigmaticky se opírá o funkcionální analýzu práva a dále o strukturální analýzy práva například ve vztahu k politické moci, její procedurální legitimitě nebo byrokratické organizaci.

Úvodní část se věnuje paradigmatickému a historickému vymezení sociologie práva a jejím vazbám vůči právní filozofii a právní teorii, což v důsledku znamená uvedení klasických témat, jako je vztah normativity a fakticity nebo normy a sankce do nejobecnějšího teoretického sociálněvědního rámce. Zatímco právní teorie přistupuje i k sociologickému pojmu práva především jako k tématu řádu a stability v totalitě společnosti, zde je naopak zdůrazněn sociálně komunikativní rámec práva. Právo je „sociální mechanismus, který podstatnou měrou ovlivňuje základní stavbu i každodenní život té či oné společnosti. Právní normy tak strukturují a předem vymezují hranice sociálního světa. Právo nejen sociální život ovlivňuje, ale je také vždy produktem tohoto života a vzniká jako výsledek obecnějších rovin sociální komunikace. Konstruování smyslu a obsahů právních norem určují konkrétní sociální skutečnosti.“ [Ibid.: 16] Autor se tak snaží na základě klasické a v mnoha ohledech metodologicky překonané distinkce mezi právní normativitou a fakticitou [srov. např. Cotterrell 1992] definovat vlastní předmět sociologie práva a

[1]) Zde je ovšem nutné poznamenat, že Aleš Gerloch, jenž je autorem XV. kapitoly „Působení práva ve společnosti“ v učebnici teorie práva sepsané pod vedením Jiřího Boguszaka [Boguszak, Čapek a Gerloch 2001], inkorporoval tento text pod stejným názvem a ve stejné kompozici do vlastní učebnice právní teorie jako její XX. kapitolu [Gerloch 2001: kap. XX].

především její neodvozenost a nezávislost na právně dogmatickém myšlení. Systémové paradigma má tuto nezávislost potvrdit.

Autor se dále podrobně věnuje rozpracování distinkce mezi smluvním a organickým modelem společnosti a jeho vlivu na klasická díla, která silně inspirovala starší filozoficko-politické koncepce i novější koncepce společnosti bezprostředně se projevující i v historicky podstatně mladších oborech sociologie práva a politiky. Celá jedna část knihy potom popisuje vývoj hlavních sociologickoprávních teorií a podává přehled díla zakladatelů tohoto vědního oboru, jakými byli například Eugen Ehrlich, Max Weber, Roscoe Pound nebo Karl N. Llewellyn. Ústředním motivem tohoto oddílu věnovaného dějinám sociologie práva je hledání různých významů diference mezi tzv. živým právem a právem v knihách, resp. *law in books* a *law in action*, jak ji svého času rozpracovali jednotliví představitelé sociologickoprávní teorie.

Následující část je potom věnována systémové a funkcionální analýze práva a zahrnuje témata, jako jsou násilí, moc a právo, legitimita a uzavřenost právního systému či byrokratizace a právo. Z jednotlivých sociálních funkcí jsou zdůrazněny integrativní, selektivní, regulativní a legitimizační funkce práva v moderní společnosti. V samotném závěru jsou potom zmíněna některá možná východiska kritiky systémově funkcionálního paradigmatu v sociologii práva, a to především ve formě odkazů na Schelského institucionalistickou teorii práva a společnosti nebo Ryffelovou kritiku funkcionalistické analýzy práva.

Přestože se v případě díla *Sociologie práva: systémově teoretický přístup k modernímu právu* do značné míry jedná o přehledovou studii, nijak se v ní nezastírá zásadní inspirace systémovou teorií společnosti a práva, která je ostatně typická i pro další autorovy knihy jako např. *Suverenita, právo a legitimita* [Přibáň 1997] nebo *Disidenti práva* [Přibáň 2001] a četné studie v akademických publikacích. Narozdíl od normativistického nebo teleologického pojetí systému práva, které je typické pro právní dogmatiku, se však v tomto systémovém přístupu vždy zdůrazňuje sociálně komunikativní aspekt systému práva, jeho sémantická nevyjasněnost, funkcionální diferenciace a procedurální dynamika. Současně s přijetím některých základních tezí teorie autopoietického právního systému, jak je ve své době rozpracoval především Niklas Luhmann [srov. především Luhmann 1980, a dále Luhmann 1995] a v kritické návaznosti na jeho dílo posléze Günther Teubner [Teubner 1989], se však autor této stati pokouší také o paradigmatické rozvinutí některých přístupů k právu, které se obvykle uvádějí pod společným, avšak často spíše zavádějícím názvem poststrukturalismu nebo postmoderny.

Sociologie práva mezi právní dogmatikou a sociální zkušeností

Brněnští autoři a pedagogové Právnické fakulty Masarykovy univerzity Miloš Večeřa a Martina Urbanová publikovali v polovině 90. let společnou učebnici *Základy sociologie práva* [Večeřa a Urbanová 1994, 1996]. Na první pohled je patrné, že hlavní ambicí této knihy je podat přehledný výklad dějin, hlavních teoretických proudů a metod obecné sociologie a v návaznosti na ně i sociologie práva. Překvapující je také míra kontinuity, s jakou oba autoři navazují na starší učební pomůcky vydané na stejném pracovišti brněnské Masarykovy univerzity [Hungr a Dobrovičová 1990, Hungr et al. 1992]. Večeřa a Urbanová koncipují knihu jako učebnici pro právnické fakulty, takže se v ní pochopitelně objevuje mnoho styčných bodů s právní dogmatikou, ale současně je více než patrné, že autoři nabízejí svébytnou sociologickou analýzu práva. Sociologie práva v jejich podání je mezní vědou, která se „postupně vyprofilovala do podoby obecně přijímané vědní dis-

ciplíny“ a do níž „směřovaly výchozí podněty jak ze strany sociologie, tak právní vědy“ [Večeřa a Urbanová 1996: 7]. Vztah sociologie práva a právní dogmatiky se potom definuje v klasické diferenci mezi fakticitou a normativitou práva [ibid.: 11].

Informativní charakter této učebnice otevírá široké pole nejen pro informace o jednotlivých teoriích, tezích a metodách sociologie práva, ale současně i pro způsob, jak vymezit postavení a vzájemné vazby mezi sociologií práva a ostatními sociálně vědními disciplínami. Některé sociologickoprávní přístupy a perspektivy uplatňované v této knize ovlivnily také výklad práva v učebnici právní teorie vydané na brněnské právnické fakultě [Harvánek et al. 1998]. V části věnované dějinám oboru sociologie práva se autoři obracejí k moderní koncepci práva, s jakou přišel Charles Montesquieu [Večeřa a Urbanová 1996: 16] a v níž jsou podle Večeři a Urbanové předznamenána některá základní sociologickoprávní témata. Důležitá zmínka je věnována i osobě brněnského právního vědce a sociologa práva Vladimíra Kubeše [ibid.: 43-44]. Široký prostor je věnován tématu enkulturace a sociálního jednání ve vztahu k právu a dále problému sociální deviace, kontroly a práva [ibid.: 108 an.]. Narozdíl od Přibáňovy studie autoři také rozpracovávají v jedné z kapitol téma empirických sociálních výzkumů, jejich metod, procedur a technik, nicméně toto téma je pojato spíše v kontextu obecné sociologie než samotné sociologie práva.

Večeřa s Urbanovou také o dva roky později nově uspořádali výbor ze sociologickoprávních textů *Sociologie práva v textech* [Večeřa a Urbanová 1998], který navazuje na starší *Texty ke studie sociologie práva* [Večeřa a Urbanová 1993] a je rozčleněn na pět částí: vybrané sociologické pojmy, potřeba sociologického studia, sociologie práva, sociologický rozbor práva, empirický přístup k sociální realitě a sociotechnické využití práva. Toto členění odpovídá tematickému rozvrhu výše zmiňované učebnice a obsahuje vedle textů Petera Bergera a Émila Durkheima například sociologickoprávní stati od Eugena Ehrlicha nebo Adama Podgóreckého. Obdobný výbor sociologickoprávních textů vydali již na počátku 90. let také Ivan Mucha a Jiří Přibáň [1991].

Martina Urbanová dále rozvinula některé úvahy týkající se sociální kontroly, deviace, anomie a práva, které jsou nastíněny v knize *Základy sociologie práva*, ve své vlastní studii *Sociální kontrola a právo* [Urbanová 1998]. V této knize autorka vychází opět z jednoho z ústředních témat sociologie práva, totiž ze vztahu sociální moci a práva, aby si následně položila další obecné a stejně zásadní otázky socializace, deviace, anomie a sankce. V samotném úvodu se potom dokonce znovu objevuje zmínka o předmětu sociologie práva a jejím vztahu k ostatním právním vědám, přičemž jako východisko si autorka zvolila Rehbinderovo známé rozdělení právních věd podle předmětu zkoumání na právní filozofii zabývající se idealitou práva, právní dogmatiku (teorii v úzkém slova smyslu) zabývající se normativitou práva a právní sociologii zabývající se fakticitou práva [ibid.: 6, dále i Přibáň 1992, Večeřa a Urbanová 1996: 10].

V přehledu jednotlivých sociologických paradigmat a různých způsobů, jak se vyrovnávají s danými tématy, nechybí ani zmínka o poststrukturálním přístupu k sociální kontrole, jak se objevuje například v díle Michela Foucaulta [Urbanová 1998: 36 an.]. Z těchto podnětů také Urbanová přistupuje k sebereflexi sociologie (včetně sociologie práva) jako k pokusu, jímž se vědění snaží ustavit svou vlastní kontrolu nad společností [ibid.: 106 an.]. Takto široké pojetí sociální kontroly a inspirace některými radikálními tezemi kritické sociální teorie vedou Urbanovou k rozdělení kontroly na aktivní a reaktivní, přičemž oblast trestně právní kontroly je primárně vymezena jako formální a reak-

tivní [ibid.: 110-113]. Na tuto analytickou část Urbanová navazuje závěrečnou a hodnotově silně podbarvenou úvahovou skicou o toleranci a jejích paradoxech v současných sociálně politických podmínkách. Podle Urbanové je tolerantnost „fundamentální požadavek, který si kladou demokratické systémy jako podmínku pro akceptovatelnost různých pospolitostí“ [ibid.: 116] a hlavní účel sociální kontroly musí spočívat v potlačování intolerance.

Sociologická *ignorantia iuris*?

Pozoruhodná je dále reflexe sociologie práva jako vědního oboru s vlastní historií, která se objevuje ve sborníku *Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor* [Zumr 1999]. Do tohoto sborníku na téma odkazu Emanuela Chalupného pro současnou sociologii práva přispěli kromě Přibáně, Urbanové, Večeři a Hungra také Karin Kuhnová a advokát Stanislav Balík. Zatímco příspěvky od prvních tří zmiňovaných autorů se zaměřují na hlavní myšlenky Chalupného sociologie práva a morálky, Kuhnová rozebírá jeho přednášku *Otázka populační a reforma práva trestního* přednesenou v roce 1929 na půdě Sociálního ústavu ČSR. Kuhnová dále poukazuje na organický či naturalistický model společnosti, jenž je přítomen v Chalupného úvahách o populační politice a trestním právu, především ve vztahu k právní úpravě umělého přerušení těhotenství.

Příspěvky od Stanislava Balíka a Pavla Hungra se naproti tomu zabývají advokátskou praxí Chalupného a jeho vlastní sociologickou reflexí této právnické profese. Balíkův přístup je historický a text obsahuje množství informací a materiálu na uvedené téma, zatímco Hungrův příspěvek představuje spíše stručný nástin některých Chalupného komentářů na téma advokátské etiky. Stanislav Balík také poukazuje na prvorepublikový a v polovině 90. let znovu vydaný text *Advokacie, Příspěvek k sociologii advokátního stavu*, jehož autor se ukryl pod pseudonym Karel Květ [1996]. Balík vyslovuje silně pravděpodobnou hypotézu, podle níž je autorem tohoto mravně kritického a v jistém smyslu idealistického spisu samotný Chalupný [Zumr 1999: 164-165].

Sborník věnovaný osobě Emanuela Chalupného odhaluje kromě jiného i malý zájem obecné sociologie o téma sociologie práva. Zatímco oddíl věnovaný speciálně sociologii práva zdůrazňuje nepřehlédnutelné místo Chalupného ve více než skromných dějinách tohoto oboru v podmínkách české vědy, příspěvky zahrnuté v části věnované obecné sociologii tohoto myslitele jeho sociologickoprávní studie téměř nezmiňují. Tento zvláštní rozpor jako by jen ilustroval obecnější problém existující v současnosti ve vztahu obecné sociologie a sociologie práva a projevující se nezájmem sociologů o problematiku práva. Tento nezájem je o to nepochopitelnější, že právo jako normativní systém, symbolický řád i forma sociální regulace představuje jednu z nejdynamičtějších oblastí naší sociální a politické reality po roce 1989. Dokonce i komplexní studie o české společnosti v transformaci postrádají zevrubnější sociologickoprávní analýzu a téma právní transformace je v nich pojato převážně v rovině školeného žurnalismu či základních politologických pouček. Empirická analýza právní transformace v kontextu české sociologie prakticky neexistuje, což je nutné považovat za jedno z nejhorších sociálněvědních selhání uplynulého desetiletí. Dokonce i takové základní studie jako *Česká společnost v transformaci* [Machonin, Tuček et al. 1996] uspořádaná pod vedením Machoninovým a Tučkovým nebo *Zpráva o vývoji české společnosti* [Večerník 1998] připravená pod redakcí Večerníkovou neobsahují podstatnější rozbor právní reality soudobé české společnosti. Ani název studie *Nerovnost, spravedlnost, politika: Česká republika 1991-1998* [Matějů, Vlachová et al. 2000], kterou připravil kolektiv pod vedením Matějů a Vlachové

by nás neměl mýlit, protože sociologickoprávní tematika se v něm také prakticky neobjevuje a téma spravedlnosti se váže k distribuci sociálních statků.

Z tohoto nedobrého stavu je třeba vyčlenit některé dílčí studie a texty jako např. *Viníci a soudci* od Aleny Vodákové [1997]. Tato esejisticky pojatá kniha se zaměřuje na některá klasická témata obecné sociologie, jako je téma řádu, jedince a společnosti, normality, deviace a sociální kontroly, takže se přirozeně dotýká i konstitutivních problémů sociologie práva V této souvislosti jsou zajímavé především úvahy o nepsaných pravidlech a normách, jejichž závaznost se konstituuje ze sociální zkušenosti, a nikoli ze systému psaných předpisů [ibid.: 48-52]. Ústřední téma poslušnosti a porušení normy je pak rozvedeno v napětí mezi normalitou a normativitou a kladným oceněním jisté míry abnormality a výjimečnosti v moderní společnosti [ibid.: 70]. Navzdory možné kladné hodnotě abnormality však Vodáková upozorňuje na nerovnost vazby mezi normalitou a normativitou, když říká, že v „prapůvodním významu, který stále prosakuje na povrch (…) je normální chování to, které odpovídá normám, neporušuje je, neodchyluje se od nich, a normální člověk je pak ten, kdo se chová podle norem. Norma je přece všemi přijaté, zobecněné pravidlo chování. A norma má primárně a obecně ochrannou funkci, má zajišťovat bezproblémovou komunikaci mezi lidmi“ [ibid.: 71].

Ačkoli knihu *Viníci a soudci* nelze považovat za sociologickoprávní studii v přísném slova smyslu, její jednoduchý a srozumitelný styl z ní činí velmi užitečnou studii pro všechny, kdo se chtějí zabývat studiem deviace, kriminality, sociální kontroly a práva. Toto téma je ostatně zpracováno také v Hrčkově díle *Sociální deviace* [Hrčka 2001] a dále v Komendově knize *Sociální deviace: historická východiska a základní teoretické přístupy* [Komenda 1999], která obsahuje i jistý přesah do sociologickoprávní problematiky.

O sociologickou analýzu právních institucí, konkrétně soudnictví, se v nedávné době pokusil také kolektiv autorů pod vedením Jiřího Kabele [Kabele, Hájek a Holeček 2002]. Na jejím základě tento kolektiv společně se Zdenou Vajdovou dále některé problémy hierarchií v soudnictví a veřejné správě rozpracoval a připravil k publikaci jako sborník textů pod názvem *Kdo se bojí hierarchií? (Dědictví komunistické vlády I).* Autoři Hájek, Holeček, Kabele a Vajdová se v něm snaží z velmi rozmanitých pozic porozumět hierarchiím a pohybům v českém soudnictví v uplynulém desetiletí. Hájkova studie se zaměřuje na obecnou definici hierarchie, k čemuž autor využívá mimo jiné i klasických filozofických textů a uvádí historické příklady proměn hierarchie a pojetí řádu. Narozdíl od Hájkova konceptuálního a historizujícího přístupu se Holečkova studie zabývá velmi důležitým tématem sebereflexe subjektů hierarchického postavení. Studie je založena na definici starosti a rozpracování jednotlivých skupin starostí, které se týkají hierarchií, konkrétně starostí přístupu k práci, „vertikálně založených“ mezilidských vztahů v rámci hierarchie a starostí týkajících se historických změn v daných hierarchiích. Posledně jmenované téma se potom bezprostředně týká naší nedávné minulosti a současnosti a autor věnuje poznámku i tak důležitým tématům jak je například lustrační zákon. Zdena Vajdová potom přispěla do sborníku historizující studií o vývoji veřejné správy.

Studie Jiřího Kabele je svým způsobem ústřední v celém sborníku a pojednává o tématu soudní moci a jejích současných a nedávných proměnách. Metodologicky je přitom studie založena na teorii her. Zajímavé je již podřízení témat, o nichž se zpravidla hovoří v právně pozitivistickém a dogmatickém diskursu, zcela odlišnému teoretickému žánru. Ten bude nepochybně iritovat mnohé právníky, avšak samo o sobě se jedná o vel-

mi osvěžující, byť nikoli neproblematickou změnu v celkovém přístupu k tématu soudnictví, jeho ústavního a institucionálního založení v českém právním řádu. Důležité je také herní pojetí soudní moci jako moci způsobilé zjednat sociální nápravu, a dále pojetí ochrany práv soudní mocí v závislosti na hierarchiích a distribuci nerovností v systému rovnosti.

Závěrečná poznámka

Sociologie práva se v uplynulém desetiletí bezesporu konstituovala v českých podmínkách jako svébytný a nezávislý obor. Množství publikací a učebnic, které se objevily po roce 1989, vypovídá o mimořádném významu tohoto vědního oboru a naléhavé potřebě zaplnit paradigmatické mezery ve výzkumu práva. Jednotliví autoři dokázali přenést aktuální diskuse evropské i světové sociologie práva do prostředí české právní vědy a sociologie, a tím například významnou měrou ovlivnit diskuse o právním státě, jeho principech a funkcích, které u nás probíhají od počátku 90. let minulého století.

Zároveň je ovšem znepokojující zjištění, že sociologický přístup k právu se omezuje téměř výlučně na právnické fakulty českých a moravských univerzit, zatímco sociologická veřejnost paradoxně přistupuje k výzkumu práva jako k jisté sociální marginálii, a pokud k ní již přistupuje, přejímá především metody a slovník politologie. Tato zvláštní průrva existující v současnosti mezi akademicky vzdělanými právníky a sociology je dalším z typických znaků dnešní české sociologie práva. Její postupné odstraňování představuje důležitou výzvu pro nejbližší budoucnost a týká se stejně tak sociologické i právnické obce.

JIŘÍ PŘIBÁŇ *je docent na Právnické fakultě UK a přednáší sociologii práva na Cardiff Law School, University of Wales. Z publikací:* Sociologie práva *(1996, 2001),* Hranice práva a tolerance *(1997),* Suverenita, právo, legitimita *(1997),* Právo a politika konverzace *(2001),* Disidenti práva *(2001),* The Rule of Law in Central Europe *(spolueditor s J. Youngem, 1999),* Law's New Boundaries *(spolueditor s D. Nelkenem, 2001).*

Literatura

Boguszak, J., J. Čapek, A. Gerloch 2001. *Teorie práva.* Praha: Eurolex Bohemia.

Cotterrell, R. 1992. *The Sociology of Law: An Introduction.* London: Butterworths.

Engels, B. 1949. *Anti-Dühring.* Praha: Svoboda.

Gerloch, A. 2001. *Teorie práva.* Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Harvánek, J. et al. 1998. *Teorie práva.* Brno: Masarykova univerzita.

Hrčka, M. 2001. *Sociální deviace.* Praha: Sociologické nakladatelství.

Hungr, P., J. Dobrovičová 1990. *Sociologie práva.* Brno: Masarykova univerzita.

Hungr, P. et al. 1992. *Sociologie práva.* Brno: Masarykova univerzita.

Jhering, R. von 1904. *Der Zweck im Recht.* Leipzig: Breitkopf.

Jičínský, Z. 1992. *Právní myšlení v 60. letech a za normalizace.* Praha: Prospektrum.

Kabele, J., M. Hájek, T. Holeček 2002. „Lesk a bída hierarchií českého soudnictví" in *Institucionalizace (ne)odpovědnosti: globální svět, evropská integrace a české zájmy.* Praha: Karolinum (v tisku).

Knapp, V. 1963. *O možnosti využití kybernetických metod v právu.* Praha: NČSAV.

Knapp, V. 1987. „Experiment im Recht." *Staat und Recht*, No. 6: 495.

Knapp, V. 1995. *Teorie práva.* Praha: C. H. Beck.

Komenda, A. 1999. *Sociální deviace: Historická východiska a základní teoretické přístupy.* Olomouc: Univerzita Palackého.

Květ, K. 1996 (1938). *Advokacie. Příspěvek k sociologii advokátního stavu.* Praha: Sociologické nakladatelství.

Luhmann, N. 1980. *Rechtssoziologie.* Opladen: Westdeutscher Verlag.

Luhmann, N. 1995. *Das Recht der Gesellschaft.* Frankfurt: Suhrkamp.

Machonin, P., M. Tuček et al. 1996. *Česká společnost v transformaci: K proměnám sociální struktury.* Praha: Sociologické nakladatelství.

Matějů, P., K. Vlachová et al. 2000. *Nerovnost, spravedlnost, politika: Česká republika 1991-1998.* Praha: Sociologické nakladatelství.

Mucha, I., J. Přibáň 1991. *Texty k sociologii práva.* Praha: Všehrd.

Přibáň, J. 1992. „Několik poznámek k sociologii práva." *Sociologický časopis* 28(6): 770-782.

Přibáň, J. 1996. *Sociologie práva: systémově teoretický přístup k modernímu právu.* Praha: Sociologické nakladatelství.

Přibáň, J. 1997. *Suverenita, právo a legitimita.* Praha: Karolinum.

Přibáň, J. 2001. *Disidenti práva.* Praha: Sociologické nakladatelství.

Šamalík, F. 1965. Právo a společnost. Praha: Academia.

Šamalík, F. 1967. Člověk a instituce. Praha: Svoboda.

Teubner, G. 1989. *Recht als autopoietisches System.* Frankfurt: Suhrkamp.

Urbanová, M. 1998. *Sociální kontrola a právo.* Brno: Masarykova univerzita.

Válková, H. 1989. „Sociologie práva a perspektivy jejího rozvoje." *Právník* 128(12): 1060-1069.

Večerník, J. (ed.) 1998. *Zpráva o vývoji české společnosti.* Praha: Academia.

Večeřa, M., M. Urbanová 1993. *Texty ke studiu sociologie práva.* Brno: Masarykova univerzita.

Večeřa, M., M. Urbanová 1994. *Základy sociologie práva.* Brno: Masarykova univerzita.

Večeřa, M., M. Urbanová 1996. *Základy sociologie práva.* Brno: Doplněk.

Večeřa, M., M. Urbanová 1998. *Sociologie práva v textech.* Brno: Masarykova univerzita.

Vodáková, A. 1997. *Viníci a soudci.* Praha: Sociologické nakladatelství.

Zumr, J. (ed.) 1999. *Emanuel Chalupný, česká kultura, česká sociologie a Tábor.* Praha: Filosofia.